

Aspecte confesionale și bisericești cuprinse în Diploma Cavalerilor Ioaniți (1247)

PROF. UNIV. DR. IOAN-AUREL POP

Facultatea de Istorie și Filosofie
Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca
Membru corespondent al Academiei Române

Introducere

Diploma ioaniță, emisă la Alba Regală (Székesfehérvár), în Ungaria, la 2 iunie 1247 și publicată pentru prima oară pe la 1764-1765, a stârnit de-a lungul timpului un interes deosebit și controverse pe măsură¹. Documentul este, din punct de vedere diplomatic, un privilegiu regal solemn, dar, sub aspectul conținutului, el reflectă un contract încheiat între Bela al IV-lea, regele Ungariei și Rembaldus, mare preceptor al Caselor Ospitalierilor (Ioaniților) din Ierusalim. În contract se arată că regele, "după o îndelungată sfătuire cu fruntașii și baronii regatului nostru", a decis împreună cu Rembaldus ca, în schimbul daniei Țării Severinului și a altor teritorii pentru numita casă, ioaniții "să ia armele pentru ajutorarea regatului nostru în vederea apărării credinței creștine", "să ne dea sfat și ajutor credincios pentru popularea țării noastre" și "să se supună și la celelalte îndatoriri ce se vor arăta îndată în această scrisoare"². De-a lungul timpului, în mod disparat, ospitalierii mai dobândiseră o serie de proprietăți în Ungaria³.

1. Donația făcută de regele ungar ospitalierilor

După această enunțare de principiu a înțelegerii încheiate exclusiv între rege și marele preceptor, urmează detaliile care sunt extrem de importante. Pământurile ce urmau a fi controlate de ioaniți sunt în principal Țara Severinului, adică un teritoriu corespunzător

¹ Vezi Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965; Idem, *Țara Românească de la Basarab I "Înterneietorul" până la Mihai Viteazul*, București, 1970; Radu Popa, *Premisele cristalizării vieții statale românești*, în vol. "Constituirea statelor feudale românești", coord. Nicolae Stoicescu, București, 1980, p. 25-40; Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciadă și Imperiul Mongol*, București, 1993, cu bibliografia mai veche. Vezi, foarte recent, Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001, p. 233-242. Pentru începuturile creștinismului și ale vieții organizate bisericești la străromâni și la români, vezi Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991.

² Textul latin al diplomei, cu traducerea în românește, se află, de exemplu, în *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I, București, 1977, p. 21-28, nr. 10 (în continuare DRH).

³ Ș. Turcuș, *op. cit.*, p. 238.

în linii mari Olteniei actuale și cuprins între Carpați, Olt și Dunăre, cu o prelungire și la nord de munți (țara Hațegului) și “Cumania”, aflată pe teritoriile Munteniei și Moldovei, adică de la Oltul inferior spre est și nord până la hotarele Ruteniei (la nord-est de pasul transcarpatic ce ducea la Rodna); și “Cumania”, ca și Țara Severinului, cuprindea în anumite zone ambele versante ale Carpaților, cum se întâmpla în preajma Carpaților de Curbură (Țara Bârsei)⁴. Celelalte posesiuni promise sunt pământul din Feketig “sau în alt loc din Transilvania”, cetatea Scardona (de la Marea Adriatică), prediul Peszath și pământul Woyla, scos de sub atâmarea cetății Caraș. În imensul teritoriu al Severinului și “Cumaniei” sunt și câteva excepții de la danie, anume două “țări” (state medievale) ale românilor: una este țara-cnezat a lui Litovoi voievodul sau țara Litua (din Severin) și alta este țara lui Seneslau, voievodul românilor (din “Cumania”). Pentru acest avantaj, voievozii români Litovoi și Seneslau erau obligați să dea ajutor în caz de nevoie, “cu aparatul lor de război”, atât cavalerilor cât și regelui. Aceste țări sunt lăsate vechilor lor stăpâni, românii, voievozii acestora rămânând în raporturi de vasalitate față de regele Ungariei și trebuind să fie și ei, la nevoie, ajutați militar de către cavaleri. Ioaniții urmau să primească jumătate din veniturile, foloasele și slujbele teritoriilor concesate în Severin, cu excepția părții de nord a țării Litua, numită țara Hațegului. Veniturile “Cumaniei”, cu excepția celor din voievodatul românesc al lui Seneslau, erau lăsate în întregime cavalerilor ioaniți pentru 25 de ani (urmând a fi apoi împărțite cu regele). Pentru îndeplinirea celor asumate în diplomă, ordinul trebuia să aducă de peste mare în Ungaria 100 de călugări luptători.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2. Veniturile și drepturile ioaniților și cele ale bisericilor și prelaților

Întregul document are multiple implicații, inclusiv unele religioase. El este încheiat între un rege apostolic – al cărui regat făcea parte, cel puțin din punctul de vedere al Sfântului Scaun, din patrimoniul Sfântului Petru – și un mare preceptor al unui ordin monahal întemeiat pe Locurile Sfinte și devenit ulterior militar-religios. Scopul prim declarat al aducerii celor 100 de cavaleri-călugări era “ajutorarea regatului nostru în vederea apărării credinței creștine” (*recte* romane)⁵. Pentru îndeplinirea misiunii lor dificile, cavalerii crucii se bucurau de veniturile relevate mai sus, pe care, în unele cazuri, le împărțeau cu regele. Totuși, diploma precizează că regele nu păstrează pentru sine nimic din veniturile bisericilor clădite și ale celor care se vor face în viitor, ceea ce înseamnă că aceste venituri vor fi luate în întregime de ioaniți. Urmează acum o excepție la excepție: rămân “neatinse cinstea și drepturile arhiepiscopilor și episcopilor”, cinste și drepturi “pe care se știe că le au” pomeniții prelați. De asemenea, din sarea ocnelor transilvane, scoasă cu cheltuiala regelui și a ospitalierilor, aceștia din urmă primeau de la suveran dreptul să ducă în Severin, spre Bulgaria, Grecia și Cumania. Se precizează iarăși că toată această operațiune se va face “fără atingerea întru nimic a dreptului episcopal”. Se mai spune că “din banii care vor

⁴ Sergiu Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotorpirii ungare*, în vol. “Constituirea statelor feudale românești”, coord. Nicolae Stoicescu, București, 1980, p. 44.

⁵ În limbaj apusean, termenul *creștin* îi include, de regulă, doar pe supușii Bisericii romane, excluzându-i pe creștinii răsăriteni, numiți *schismatici*.

umbla acolo (în Severin) din voința regelui și hotărârea preceptorului acestei case, ce va fi în slujbă în acea vreme, jumătate o păstrăm pe seama noastră, precum s-a spus mai sus și despre celelalte venituri, cealaltă jumătate urmând a fi îndreptată spre folosul zisei case, fără atingerea drepturilor bisericilor”. Când se detaliază veniturile ioaniților din “Cumania”, se face și precizarea că în ceea ce privește “bisericile” se aplică aceleași condiții și excepții ca în Severin. Menționarea daniei cetății Scardona și a prediului Peszath este și ea însoțită de clauza: “fără a se atinge de drepturile bisericilor din ele”.

Firește, ne putem întreba despre ce “biserici” și despre care “episcopi și arhiepiscopi” poate să fie vorba în aceste cazuri. Utilizarea pe lângă substantivul *ecclesia* a verbului *construo, -ere, -struxi, -structum* pare să indice, într-un caz cel puțin, venituri strânse de la enoriașii parohiilor aflate pe cale de a se constitui; în alte cazuri, termenul *biserică-biserici* poate să se refere la eparhii (episcopii sau arhiepiscopii). Logica ne îndeamnă imediat să admitem că regele Bela al IV-lea și marele preceptor Rembaldus nu se pot referi decât la “bisericile” de obediență romană și la prelații acestora. Cum în unele cazuri, referirile din diplomă se fac la bisericile sau/și episcopii din Transilvania, Scardona sau Peszath, unde nu poate fi vorba decât despre confesiunea și biserica romană, nici în cazul Olteniei și “Cumaniei” nu poate să fie altfel. Trebuie să admitem că sub nume identice se ascund aceleași realități. În plus, se știe că atunci când este vorba despre biserica răsăriteană și realități legate de aceasta, sursele occidentale utilizează invariabil adjectivul “schismatic” sau altele cu sensuri echivalente. Niciodată, în asemenea surse, bisericile Apusului și Răsăritului nu au denumiri identice.

Din textul diplomei reiese că veniturile bisericesti colectate de la localnici erau lăsate, în unele cazuri, cavalerilor, dar fără atingerea drepturilor episcopilor și arhiepiscopilor și fără atingerea drepturilor bisericilor. Localnicii de la sud și est de Carpați erau, firește, și români sau în mare măsură români, dar ei erau considerați de obediență romană și incluși formal în eparhii romane. Această procedură se vede clar în episcopatul cumanilor, creat la 1227-1228. Cunoscutul document papal din 1234⁶, referitor la locuitorii acestui episcopat, este relevant. Acolo se spune că de la românii organizați în formațiuni politice (*populi*)⁷ și aduși formal sub ascultarea bisericii romane, se vor strânge de către “regele Bela” dări, din care se vor rezerva și episcopului local venituri îndestulătoare. Din moment ce “Cumania” se întindea, în accepțiune ungară, de la râul Olt spre est și nord, de-a lungul zonei extracarpatică până în nordul Moldovei, pare logic ca și “episcopatul Cumaniei” să fi avut cam aceeași cuprindere (Se mai adăuga, după unele mărturii, colțul sud-estic al Transilvaniei). Prin urmare, înainte de marea invazie mongolă, într-o episcopie subordonată direct Romei, “regele” Ungariei strângea dări de la români, din care trebuia să rezerve și veniturile episcopale. Se știe că marea invazie din 1241-1242 a bulversat toate aceste stăpâniri și instituții occidentale la est și sud de Carpați. Din diploma ioanită,

⁶ DRH, D, I, p. 20-21, nr. 9.

⁷ Vezi Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 62-64. Pentru o altă interpretare, puțin relevantă pentru noi, vezi Daniel Barbu, *Bysance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Age*, București, 1998, p. 93-101. Prezența formațiunilor politice ale românilor din Oltenia și “Cumania” este, de altfel, atestată tot din perspectivă apuseană peste câțiva ani, la 1247. Că aceste state mărunte erau receptate sau nu de către factorii apuseni, în conformitate cu principiile juridice occidentale, interesează mai puțin.

reiese că același rege Bela intenționa o restaurare a puterii sale în “Cumania”, cu ajutorul ospitalierilor. “Cumania” era dăruită la 1247 nu ca teritoriu stăpânit efectiv de Ungaria, ci care urma să fie cucerit (recucerit) de cavaleri. De aceea, spre deosebire de Severin, toate veniturile acestei țări (minus cele din voievodatul lui Seneslau) sunt și lăsate pentru un sfert de secol ospitalierilor.

Din punct de vedere al chestiunilor confesionale și bisericesti, diploma ioanită din 1247 și scrisoarea papală din 1234 pun în lumină cam aceleași realități. Deosebirea este că la 1234 accentul cade pe realitățile legate de credință (români “schismatici” organizați religios și politic și nesupuși Romei), pe când în 1247 se subliniază mai ales aspectele politice (formațiuni politice românești, cu lideri români, vasali regelui ungar). Cele două documente se referă în parte la același spațiu – “Cumania” – și la aceleași structuri etnice, între care românii sunt menționați în mod special. Soluțiile sunt similare, chiar dacă accentele sunt diferite. La 1234, când dominația ungară și influența bisericii Romei erau încă destul de puternice în “Cumania”, se preconizau mai ales măsuri de forță: anihilarea episcopilor “schismatici” ai românilor, silirea tuturor “neascultătorilor față de biserica catolică... să se supună acestei biserici” și netolerarea în Regatul Ungariei a “schismaticilor”. În 1247, în condiții internaționale schimbate (dominația mongolă, Conciliul Lyon I), scopul principal al factorilor apuseni nu mai era atragerea “schismaticilor”, ci recăștigarea influenței politico-militare în “Cumania”. În Severin, situația acestor forțe apusene era mai bună, fiindcă, se pare, țara Severinului nu a fost pierdută de Ungaria la 1241-1242, deși dominația sa a fost mult slăbită. Grijă regelui Bela era ca ioaniții, cu ajutor regesc și românesc (românii, cum s-a văzut, aveau “aparatură lor de război”), să reazeze temeinic dominația ungară, atât în Severin, unde era slăbită, dar mai ales în “Cumania”, unde era ca și inexistentă⁸. În aceste condiții, în subsidiar, este firesc ca suveranul să se gândească și la biserica romană, forța spirituală de bază a înaintării ungare spre sud-estul Europei. Natural, călugării-cavaleri erau tot un mădular al Bisericii romane, dar erau uneori mai greu de strunit și intrau adesea în conflict cu episcopatele, neacceptând supunerea față de episcopii diecezani și percepând ei înșiși toate veniturile din partea populației locale. Or, regele Bela dorește să evite manifestarea acestui conflict în teritoriile sud- și sud-est-carpatine, de aceea se asigură că drepturile și veniturile bisericilor, ale episcopilor și arhiepiscopilor vor fi respectate. În “Cumania” erau cel puțin doi episcopi de obediență romană: unul instalat la 1227-1228 (primul titular fusese dominicanul Theodoric) și altul instituit probabil după 1234 (ca vicar episcopal) și care urma să fie “catolic”, dar “potrivit acelei națiuni” a românilor. Prin concursul ioaniților și al regelui Bela, această ierarhie trebuia restaurată. Tot în episcopatul cumanilor, românii aveau mai mulți episcopi răsăriteni (“schismatici”), care-i atrăgeau spre bisericile lor și pe unii unguri și teutoni din Regatul Ungariei. Unul dintre acești episcopi trebuie să fi funcționat în voievodatul lui Seneslau. În Severin, nu sunt știri despre vreo episcopie

⁸ Reglementările fiscale precise din Severin, în comparație cu cele destul de vagi din “Cumania” (unde strângerea veniturilor regești pare mai mult o dorință de viitor), arată un control real al Ungariei între Carpați, Dunăre și Olt. Cf. Viorel Achim, *Despre vechimea și originea Banatului de Severin*, în “Revista istorică”, tom V, 1994, nr. 3-4, p. 237. De altminteri, în scrisoarea sa către papa Inocențiu al IV-lea, din noiembrie 1250, regele Bela însuși recunoaște că Rutenia, Țara Brodnicilor, Cumania și Bulgaria depindeau acum de tătari (Humuzaki, I/1, p. 260).

răsăriteană în prima parte a secolului al XIII-lea, dar nu există nici o îndoială că, după preluarea de către unguri a Banatului de Severin (1230), zona a fost arondată ierarhiei bisericești apusene din Ungaria. Regele ungar a fost preocupat la un moment dat și de organizarea ecleziastică a banatului de Severin. Dornic să evite experiența din “Cumania”, unde papalitatea crease o episcopie dependentă de Roma, suveranul de la Buda a plasat între condițiile pentru înfăptuirea expediției contra țarului Ioan Asan al II-lea (1218-1241), solicitată de papa Grigore al IX-lea, și dreptul de a atribui “Țara Severinului” unui episcop “după placul nostru”⁹. Important este faptul că pontiful îi acordă regelui dreptul de a desemna un candidat pentru funcția de legat papal care, confirmat de Roma, urma să organizeze din punct de vedere ecleziastic “Bulgaria” și Țara Severinului¹⁰. Înainte de invazia mongolă, prin 1237, este atestată în Severin o intensă activitate a călugărilor dominicani, cum se întâmplase și în “Cumania”, unde tot dominicanii au organizat de fapt episcopia. Toate acestea arată că în Oltenia ființa o episcopie de obediență romană înainte de 1241 sau că țara era arondată unei eparhii romane organizate prin efortul regelui ungar și subordonate ierarhiei ungare. Dacă în Oltenia ființa o eparhie romană, o alta, din punctul de vedere al Romei, nu putea să existe. Conform Conciliului Lateran IV (1215), coexistența unui episcop “latin” (apusian) și a unui “grec” (răsăritean) în același loc era exclusă¹¹. De aceea, la 1234, cum s-a văzut, episcopii răsăriteni sunt repudiați drept “falși”, instituindu-se cel mult un vicar episcopal “latin” pentru români. Nici în Severin nu s-a putut proceda altminteri. Referirea la “arhiepiscopi” este un indiciu și mai clar: apusenii acceptau în lumea răsăriteană ca “arhiepiscopi” doar pe patriarhii tradiționali ai Pentarhiei și îl numeau astfel îndeosebi pe patriarhul ecumenic de la Constantinopol.

Prin urmare, în diploma din 1247, ca și în cea din 1234, regele Bela trebuia să protejeze “bisericele” de obediență romană și pe prelații lor. Un rege al unui regat apostolic, supus direct Sfântului Scaun, nici nu avea cum să facă altfel. Nu vedem cum Bela al IV-lea, care “jurase” în fața unui legat apostolic să-i “silească pe toți neascultătorii față de Biserica catolică” din Ungaria “să se supună acestei biserici” și care era somat la 1234 de papă să nu “rabde” în regatul său “schismatici”, ar fi putut la 1247 să ia sub protecție eparhii și ierarhi răsăriteni. Ar fi fost o schimbare radicală de politică ecleziastică, nejustificată și neatestată nicăieri. În secolele XIII-XIV nu se cunoaște nici un suveran al Ungariei care să se fi ocupat de “protejarea” unor venituri ale bisericilor românești sau ale ierarhiei “schismatice” românești. Dimpotrivă, cum se întâmplă la 1234 și 1247, supușii români răsăriteni, înglobați fără voia lor în eparhii romane și considerați convertiți, urmau să plătească dări după rânduiala Bisericii romane. Altă situație în Oltenia anilor 1240-1250 nu poate să fie. Chiar dacă ar fi existat o episcopie “schismatică” acolo (supusă unei arhiepiscopii sud-dunărene?), regele Bela nu avea nici un motiv și nici o cădere să se ocupe de “cinstea și drepturile” episcopilor și arhiepiscopilor răsăriteni. Dimpotrivă, datoria lui morală de rege apostolic îi dicta să anihileze astfel de “biserici” cu ierarhii lor cu tot, așa cum făcuse la 1234.

⁹ Hurmuzaki, I/1, p. 183. Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 70.

¹⁰ Hurmuzaki, I/1, p. 175-176. Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 70.

¹¹ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 52.

3. *Obligațiile militare ale ioaniților în Ungaria*

În contractul încheiat la 1247, sunt și clauze de mai mare anvergură, referitoare la rolul ioaniților în întreaga zonă sud-est europeană. Chiar imediat după enunțarea în text a daniei țării Severinului, sunt precizate două condiții puse de rege ospitalierilor:

- “dacă ar veni vreo oaste asupra regatului nostru”, trebuiau să participe la lupte a cincea parte din oștenii-călugări aduși în Severin;
- dacă regele s-ar îndrepta cu oastea ungară spre Bulgaria, Grecia și “Cumania”, atunci a treia parte dintre cavaleri trebuiau să-l urmeze pe suveran.

În final, pentru toate daniile făcute la modul atât de generos de rege, marele preceptor “s-a legat limpede și clar în numele zisei case”:

- să ia armele contra tuturor păgânilor, de orice neam ar fi;
- să ia armele împotriva bulgarilor;
- să ia armele contra altor “schismatici”, dacă “ar încerca să năvălească în regat sau în hotarele regatului (ungar)”.

Pentru aceasta, urmau să fie aduși “de îndată” “în regatul nostru, spre slujba noastră și a regatului nostru, o sută de frați bine și potrivit înzestrați cu arme ostășești și cai”. Dacă regatul ar fi fost amenințat de o “oaste creștină”, atunci “casa” trebuia să dea regelui cincizeci de “frați înarmați” spre paza cetăților și întăriturilor de la hotare: Pojon (Bratislava), Moson, Sopron, Cetatea de Fier (Vasvar), Cetatea Nouă (Pesta) sau “oriunde va voi regele să-i așeze”. În fine, dacă Ungaria ar fi fost atacată de tătari, atunci urmau să intre în luptă șaiszeci de cavaleri. Tuturor acestora, cât timp erau în misiune, trebuiau să li se plătească cele trebuincioase din veniturile regale. Se mai adaugă anumite clauze care să asigure respectarea înțelegerii: preceptorul sau magistrul care va fi trimis de peste mare de către “marele magistru” să conducă casele ordinului din Ungaria era obligat să jure “credință regelui și regatului” și să aibă în atenție creșterea populației în ținuturile dăruite și în alte regiuni ale “regatului nostru”. În schimb, regele se lega să vegheze ca toate cele promise ordinului în Ungaria să fie puse în aplicare.

4. *Contradicția între politica regală ungară și cea pontificală*

Aceste obligații concrete ale casei ospitalierilor în Ungaria reflectă diferența dintre scopurile ideale și cele reale ale aducerii ordinului în sud-estul Europei. Între aceste obligații detaliate în finalul diplomei și obiectivul general de “apărare a credinței creștine” și de “populare a țării noastre” este chiar o contradicție evidentă. “Apărarea credinței creștine” înseamnă, în principiu, lupta contra “păgânilor”, iar cavalerii-călugări nici nu puteau fi solicitați de drept să ridice arma contra altora¹². Or, ioaniții trebuiau să “ia armele” nu doar “contra tuturor păgânilor de orice națiune”, ci și împotriva creștinilor “schismatici” (bulgari și alții). Chiar și dacă admitem că, în accepțiune apuseană, “creștin” înseamnă exclusiv ceea ce ulterior se va numi “catolic”, contradicția enunțată mai sus rămâne, fiindcă cincizeci de cavaleri trebuiau să lupte și “contra unei oști

¹² Maria Holban, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 76.

creștine care ar voi să pătrundă” în Regatul Ungariei. Cum s-a observat, formularea intenției unei agresiuni “creștine” (*regnum nostrum intrare volentem*), lasă loc ambiguității, putând să însemne ducerea unor acțiuni deopotrivă defensive și ofensive cu participarea cavalerilor ioaniți¹³. Participarea a doar șaizeci de “frați înarmați” la luptele împotriva tătarilor arată că, în concepția emitentului diplomei (regele Ungariei), pericolul “creștin” și cel “păgân” erau puse aproape pe același plan.

Toate acestea demonstrează clar că diploma-contract din 1247 exprimă primordial scopuri politico-militare laice și nu confesionale. De altminteri, nu este dificil de stabilit la ce fel de inamici se gândea regele Bela când a formulat clauzele cuprinse în document. În secolul al XIII-lea, Banatul de Severin a avut un rol important în politica sud-estică a Regatului Ungar, incumbând «rosturi militare ofensive în direcția nord-vestului Bulgariei medievale, dar și a “Cumaniei” de la est de Olt și a Constantinopolului» (regele spune că se va îndrepta cu oastea spre Bulgaria, Grecia și “Cumania”)¹⁴. Aici este vorba nu despre atacarea Ungariei, ci despre o clară acțiune ofensivă a regelui Bela în sud și sud-est, mai ales contra “schismaticilor”, nu atât pentru apărarea Greciei cucerite de “latini” la 1204, cât pentru lărgirea granițelor Ungariei. Oastea “creștină” care se presupune că ar putea primejdi regatul nu poate fi în acel moment decât cea a Austriei, fiindcă regele Bela, ajutat de cetele cumanilor (rechemati în Ungaria prin 1243-1244), năvălise în Austria și suferise o gravă înfrângere din partea austriecilor la 1246¹⁵. Cu un an înainte (1245), oastea ungară, care năvălise în Galiția contra rutenilor (spre a-l repune pe tron pe Rostislav, cneazul de Cernigov, devenit ginerele regelui Bela), suferise, de asemenea, o înfrângere. Urmând o politică agresivă față de vecini, înfrânt sever în 1245 și 1246 de ruteni și, respectiv, austrieci, regele Bela plănuia o nouă campanie ofensivă spre sud-est. Cavalerii ioaniți erau mijlocul ideal pentru îndeplinirea obiectivelor regale. Ei trebuiau să-l urmeze și pe direcția “Cumania”-Bulgaria-Constantinopol, dar și la granița cu Austria. Cetățile cu garnizoane ioanite, anume Pojon, Moson, Sopron și Vasvar, erau situate la granița danubiană și terestră a Ungariei cu Austria. Trei dintre cetățile care urmau să fie apărate de ioaniți sunt tocmai cele lăsate de nevoie zălog ducelui de Austria, pe vremea “azilului” sever oferit de acesta regelui ungar fugar la 1241 dinaintea tătarilor¹⁶. Prin urmare, ospitalierii urmau să lupte practic cu orice inamici ai Ungariei – “păgâni”, “schismatici” și “creștini” – deopotrivă în cazul unor acțiuni defensive și ofensive. În întreg documentul este vorba de folosirea ioaniților pentru “ajutorarea regatului nostru”, pentru “repopularea regatului nostru”, pentru combaterea oricăror inamici ai Ungariei, atacați de Ungaria sau care ar ataca Ungaria, pentru împiedicarea “rusticilor”, a “sașilor” și “teutonilor” care ar veni să se așeze din Ungaria în Severin și “Cumania” etc. De aici reiese că ioaniții erau, în viziunea regalității, și un puternic factor demografic, de menținere a populației existente în Ungaria și de colonizare a țării cu noi elemente. De altminteri, o serie de istorici clasifică în chip îndreptățit episodul ioanit între încercările de colonizare eșuate ale regilor ungari. Preceptorul sau magistrul, trimis de peste mare

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ V. Achim, *op. cit.*, p. 239.

¹⁵ Maria Holban, *op. cit.*, p. 75.

¹⁶ *Ibidem*, p. 77.

să conducă grupurile de ospitalieri aflate în Ungaria, trebuia să jure “că va pune să se păstreze întru totul credință” numai “regelui și regatului”. Regele însuși arată clar că a luat decizia cuprinsă în diplomă numai împreună cu “venerabilul bărbat Rembaldus”, după consultarea îndelungată “cu fruntașii și baronii regatului nostru”.

Prin urmare, sub pretextul slujirii cauzei creștine, ospitalierii serveau de fapt, prin contractul din 1247, aproape exclusiv cauza Regatului Ungar și politica regelui Bela al IV-lea, îndreptată inclusiv împotriva unor țări și oști “creștine” sau catolice. Este evident că acest lucru nu s-a putut face cu voia Sfântului Scaun și, cu atât mai puțin, din inițiativa papei. Chiar dacă, teoretic, mutarea unora dintre ospitalieri de la Ierusalim și plasarea lor la frontariile “Creștinătății” (=catolicismului) ar fi avut acordul de principiu al Romei, prevederile diplomei din 1247 nu pot fi decât rodul exclusiv al inițiativei regale ungar, în conivență cu Rembaldus. Aceste prevederi de interes aproape numai ungar sunt chiar contrare politicii Sfântului Scaun, care nu putea privilegia pe unii dintre “creștini” în defavoarea altora și, mai ales, nu-și putea da acordul scris de consfințire sau încurajare a conflictelor armate între “creștini”. Pe de altă parte, clauza îndreptată în diplomă contra Austriei era clar inoportună, într-un moment când papa instala ca duce al Austriei pe ocrotitul său, Hermann de Baden¹⁷. Lipsa inițiativei pontificale la clauzele diplomei ioanite se vede și dintr-o scrisoare din 1250 către papă, în care același rege ungar Bela îl informează pe pontif că “frații” ospitalieri “*au apucat de curând armele împotriva păgânilor și schismaticilor întru apărarea regatului nostru*”, dar că faptul s-a petrecut “*la cererea noastră*”, adică a suveranului ungar¹⁸. Regele îi explică pontifului rostul aducerii ioaniților în organizarea apărării împotriva tătarilor, încercând să convingă Roma de justetea contractului din 1247. Aici Bela al IV-lea profită și de recomandările exprese ale Conciliului Lyon I (1245) privind organizarea politică și militară a apărării în fața unui nou atac mongol¹⁹. Ideea indusă papei era că apărarea Ungariei însemna apărarea Creștinătății întregi, dar pontiful pare să fi avut anumite rezerve în acest sens și în sensul unor clauze evocate mai sus, prezente în textul din 1247. De altfel, diploma a fost înregistrată și confirmată la curia papală, la cererea ospitalierilor, abia în iulie 1250, după trei ani de la emitere, ceea ce poate să însemne tocmai o rezistență sau o opoziție a Sfântului Scaun la prevederile neconforme cu politica papală a documentului. În plus, la 11 noiembrie 1250, printr-o scrisoare a regelui Bela către papă, sunt corectate unele dintre prevederile diplomei pe care Sfântul Scaun nu le putea accepta. În acest sens, regele înfățișează situația critică a regatului, înconjurat pretutindeni de inamici și expus primejdiei tătarilor²⁰. Suveranul cere măsuri concrete de apărare din partea papei și insinuează că, în lipsa acestor măsuri, și-ar putea lua libertatea de acțiune (poate recurgând chiar la o înțelegere cu tătarii). În fața presupusului reproș al Sfântului Scaun la clauzele anticreștine ale diplomei și la politica ungară agresivă, regele arată că regatul său era înconjurat de inamici înverșunați, numiți “necredincioși”, “păgâni”, “eretici”, “schismatici” și chiar “creștini”: ruteni, cumani, brodnici, bulgari, bosniaci, alamani,

¹⁷ *Ibidem*, p. 78, nota 70.

¹⁸ *Ibidem*, p. 78-82.

¹⁹ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 106.

²⁰ Maria Holban, *op. cit.*, p. 79.

tătari. Prin grava situație a Regatului, Bela își justifică și actele care trezeau dezaprobare la Roma: primirea în regat a cumanilor păgâni (folosiți în luptele cu austriecii din 1246), planul de uniune matrimonială a fiului său prim-născut cu o cumană, căsătoria a două dintre fiicele sale cu principii ruteni (dintre care cel puțin unul "schismatic"), apărarea regatului "împreună cu păgânii" etc. În acest context, invocând și ajutorul ioaniților lui Rembaldus în fața tătarilor la 1241 (când puterile occidentale au rămas pasive), regele Bela justifică tocmai colaborarea acestor cavaleri la planul de apărare a Ungariei. În ciuda acestor explicații și justificări, suveranul ungar este nevoit însă să corecteze unele dispoziții ale diplomei din 1247: ioaniții (în număr de cincizeci, adică jumătate dintre cei aduși în Ungaria) nu mai trebuiau să apere cetățile de margine existente, în vederea confruntării cu Austria, ci alte cetăți, din centrul regatului, care se construiau la Dunăre împotriva pericolului tătar. Celălalt grup de cavaleri trebuia să facă față confruntării cu bulgarii. În acest fel, chiar dacă Severinul nu a mai devenit centrul operațiunii ioanite preconizate de Bela și Rembaldus spre sud-estul Europei, planul ungar de la 1247 a fost pus de acord (în 1250) cu principiile "creștine" ale bisericii apusene și cu politica Sfântului Scaun de combatere a "păgânilor" și "schismaticilor", dar nu și a "creștinilor".

Concluzii

Diploma ioanită exprimă interesele politico-militare, confesionale și bisericești ale Regatului Ungariei, așa cum erau ele promovate de Bela al IV-lea (1235-1270), la câțiva ani după marea invazie tătaro-mongolă. În acest sens:

- sunt apărute veniturile și interesele bisericii romane din Ungaria și din vecinătate și ale prelaților ei;
- se preconizează folosirea forței ioaniților exclusiv în sprijinul Regatului Ungar, în luptele defensive și ofensive ale acestuia cu "păgânii", "schismaticii" și "creștinii";
- întreg aranjamentul se face peste voința papei și împotriva unor interese ale Sfântului Scaun la Dunărea Mijlocie și de Jos.

Unele clauze evidențiate mai sus, precum și alte circumstanțe interne și internaționale, au împiedicat punerea în aplicare întocmai a contractului din 1247. Plasarea a jumătate din efectivele ioanite din Ungaria tocmai la granița de nord-vest, în vederea confruntării cu Austria, când, de fapt, cavalerii erau destinați să apere "credința creștină" împotriva "păgânilor", nu putea să fie acceptată de papalitate. Acest fapt, alături de alte acțiuni politice ale regelui Bela – care motiva extinderea pe orice cale a Regatului său (inclusiv în detrimentul altor suverani creștini) prin lărgirea credinței creștine – l-a determinat pe papa Inocențiu al IV-lea să fie reticent față de contractul impus de Bela lui Rembaldus și să determine modificarea lui. În ciuda acestor dezacorduri și tergiversări, nefaste pentru punerea în practică a diplomei, aceasta reflectă la modul realist situația complicată a zonei central-sud-est europene spre jumătatea secolului al XIII-lea.